

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده‌ی علوم تربیتی و روانشناسی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته‌ی تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

نقش نظام آموزشی در آموزش و آگاهی بخشی دانش‌ها و مهارت
های تشکیل خانواده و ازدواج به دانش‌آموزان مقطع متوسطه

به کوشش

کرامت اله احمدی

استادان راهنما:

دکتر محبوبه البرزی

دکتر بابک شمشیری

شهریور ۱۳۹۲

به نام خدا

اظهارنامه

اینجانب کرامت اله احمدی (۹۰۰۴۱۰) دانشجوی رشته‌ی تاریخ و فلسفه آموزش پرورش گرایش تعلیم و تربیت اسلامی دانشکده‌ی علوم تربیتی و روانشناسی اظهار می‌کنم که این پایان نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظهار می‌کنم که تحقیق و موضوع پایان نامه‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه حقوق این اثر مطابق با آیین‌نامه مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: کرامت اله احمدی

تاریخ و امضا:

به نام خدا

نقش نظام آموزشی در آموزش و آگاهی بخشی دانش ها و مهارت های تشکیل خانواده
و ازدواج به دانش آموزان مقطع متوسطه

به کوشش
کرامت اله احمدی

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی
از فعالیت های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی
تاریخ و فلسفه ی آموزش و پرورش

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزشیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه: عالی

دکتر محبوبه البرزی، استادیار بخش مبانی تعلیم و تربیت (استاد راهنما)

دکتر بابک شمشیری، استادیار بخش مبانی تعلیم و تربیت (استاد راهنما)

دکتر فریبا خوشبخت، استادیار بخش مبانی تعلیم و تربیت. (استاد مشاور)

دکتر محمدحسن کریمی، استادیار بخش مبانی تعلیم و تربیت (داور داخلی)

شهریور ۱۳۹۲

تقدیم به

همسر مهربان و فداکارم که با صبر و حوصله و تحمل سختی‌ها، مسیر تحصیل را برایم هموار نمود.

همچنین فرزندان عزیز و دلبندم.

سپاسگزاری

اکنون که به یاری خالق بی همتا، این پایان نامه به اتمام رسیده است وظیفه ی خویش می دانم که مراتب تشکرات قلبی خویش را نسبت به کسانی که به نحوی در مراحل مختلف انجام آن شرکت داشته و مرا یاری نموده اند، ابراز نمایم. باشد که با این مختصر قدردانی بتوانم عمق حق شناسی خویش را بیان نمایم. از استادان گرامی خانم دکتر محبوبه البرزی و آقای دکتر بابک شمشیری بسیار سپاسگزارم چرا که بدون راهنمایی های ایشان تامین این پایان نامه بسیار مشکل می نمود. و با صبر و بردباری همیشگی شان کوله باری از حمایت را بدرقه ی راهم کردند. همچنین از استادان بزرگوار خانم دکتر فریبا خوشبخت که مشاوره ی این پایان نامه را بر عهده داشته و آقای دکتر محمدحسن کریمی به عنوان داور این پایان نامه کمال تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده

نقش نظام آموزشی در آموزش و آگاهی بخشی مهارت های تشکیل خانواده و ازدواج به دانش آموزان مقطع متوسطه

به کوشش

کرامت اله احمدی

هدف پژوهش حاضر بررسی نقش نظام آموزشی در آموزش و آگاهی بخشی مهارت های تشکیل خانواده و ازدواج به دانش آموزان مقطع متوسطه بود. پژوهش حاضر کیفی می باشد برای جمع آوری اطلاعات از دو روش مصاحبه و اسنادی استفاده گردید. اسناد مورد بررسی در این پژوهش کتاب های دین و زندگی دوره متوسطه و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش است. برای انجام مصاحبه از متخصصین (جامعه شناسی، روان شناسی، تعلیم و تربیت، کارشناسان آموزش خانواده و مشاوران) و دانش آموزان مقطع متوسطه استفاده گردیده است. روش پژوهش از نوع کیفی و در تجزیه و تحلیل داده ها رویکرد توصیفی - تفسیری که به سمت تفسیری - تجریدی سوق پیدا می کند، استفاده شده است. نتایج به دست آمده از پژوهش، این است که دانش ها و مهارت های ازدواج و تشکیل خانواده که نظام تعلیم و تربیت می تواند به دانش آموزان مقطع متوسطه آموزش دهد شامل دانش های فردی و دانش های دوطرفه ی زوجین و همچنین مهارت های فردی و مهارت های دوطرفه ی زوجین است.

دانش های فردی مثل تعریف ازدواج و خانواده، هدف ازدواج و خانواده، مفهوم بلوغ و انواع آن، مختار بودن در ازدواج، خودشناسی (خودآگاهی) و غیره. دانش های دو طرفه ی زوجین مانند دانستن شباهت ها و تفاوت های زن و مرد، دانستن حقوق و تکالیف زن و مرد، داشتن ملاک و معیارهای انتخاب همسر، دوستی های قبل از ازدواج، شناخت خانواده طرف مقابل و غیره. مهارت های فردی مانند معیارهای تصمیم گیری، روان شناسی فردی، حل مسئله، صداقت در گفتار و کردار، برخورداری از سواد عاطفی و هیجانی، کسب آمادگی برای رویارویی با مشکلات زندگی مشترک، اهمیت مشورت با بزرگ ترها و غیره. مهارت های دو طرفه ی زوجین مثل تعاملات اجتماعی و مهارت های ارتباطی مؤثر، پذیرش واقعیت ها و پرهیز از رؤیا، هم طرازی و هم سطح کردن انتظارات و توقعات، راهکارهای همزیستی و سازگاری، اهمیت تحقیق برای شناخت طرف مقابل.

روش های آموزش دانش ها و مهارت های ازدواج شامل روش های آموزش رسمی و روش های آموزش غیر رسمی است. روش های آموزش های رسمی مانند تشکیل کارگاه های آموزشی، مباحثه های گروهی، پروژه و فعالیت های تحقیقی، ایفای نقش. روش های آموزش غیر رسمی مانند نمایش فیلم، معرفی الگوهای موفق جامعه و دعوت از آنها، الگوگیری از زندگی پیشوایان دینی، داستان های مذهبی و اجتماعی، در قالب شعر و تصویر، تهیه سی دی های آموزشی، کلاس های آموزشی والدین.

مؤلفه های مؤثر در آموزش دانش ها و مهارت ها شامل عوامل درون مدرسه و عوامل برون مدرسه است. عوامل

درون مدرسه‌ای مانند احساس نیاز در آموزش و پرورش، وجود افراد متخصص در آموزش و پرورش برای آموزش، رابطه‌ی قلبی معلم و دانش‌آموز، ممانعت از ایجاد جو تحریک‌پذیری در فضای کلاس، تهیه و تدوین منابع آموزشی، هم‌کلاسی‌ها و هم‌سالان، نتیجه‌بخش و اثربخش بودن آموزش در زندگی. عوامل برون مدرسه‌ای از قبیل فرهنگ عامه جامعه و خانواده، شکستن قالب‌ها و کلیشه‌های سنتی، هماهنگی بین نهادهای مختلف مانند مدرسه، صدا و سیما(رسانه‌ها) و خانواده، آموزش خانواده و غیره.

کلید واژه‌ها: ازدواج، خانواده، نظام تعلیم و تربیت، کتب دین و زندگی متوسطه، متخصصین، دانش‌آموزان

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول: مقدمه	
۲	۱-۱- کلیات
۷	۱- ۲- بیان مسأله
۹	۱- ۴- اهداف پژوهش
۱۲	۱- ۴- ۱- هدف کلی
۱۲	۱- ۴- ۲- اهداف جزئی
۱۲	۱- ۵- پرسش های پژوهش
۱۳	۱- ۶- تعریف مفهومی واژه ها و اصطلاحات
۱۳	۱- ۶- ۱- خانواده
۱۳	۱- ۶- ۲- ازدواج
۱۴	۱- ۶- ۳- آموزش
۱۴	۱- ۶- ۴- نظام تعلیم و تربیت
۱۴	۱- ۶- ۵- دوره متوسطه
۱۴	۱- ۶- ۶- کتب دین و زندگی
۱۵	۱- ۶- ۷- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش
۱۵	۱- ۶- ۸- متخصصین
فصل دوم: ادبیات پژوهش	
۱۷	۱-۲- مقدمه
۱۷	۱- ۱- معنی خانواده
۱۸	۱- ۲- کارکردهای خانواده
۱۸	۱- ۲- ۳- علل تغییر کارکردهای خانواده
۱۹	۱- ۲- ۱- ۳- تغییرات ارزشی

۱۹	۱-۲ - ۳ - ۲ - پیدایش نهادهای جایگزین
۲۰	۲ - ۱ - ۴ - انواع خانواده
۲۱	۲ - ۱ - ۴ - ۱ - خانواده گسترده
۲۱	۲ - ۱ - ۴ - ۲ - خانواده هسته‌ای
۲۱	۲ - ۱ - ۵ - تفاوت‌های خانواده هسته‌ای با خانواده گسترده
۲۲	۲ - ۱ - ۶ - دوره‌های تاریخی مطالعات خانواده
۲۲	۲ - ۱ - ۶ - ۱ - دوره کلاسیک
۲۳	۲ - ۱ - ۶ - ۲ - دوره جدید
۲۳	۲ - ۱ - ۷ - الگوهای جایگزین خانواده
۲۴	۲ - ۱ - ۷ - ۱ - همخانگی یا زندگی مشترک بدون ازدواج
۲۴	۲ - ۱ - ۷ - ۲ - کمون‌ها یا اجتماعات اشتراکی
۲۴	۲ - ۱ - ۷ - ۳ - زوج‌های همجنس‌خواه
۲۵	۲ - ۱ - ۸ - رویکردهای نظری به خانواده
۲۵	۲ - ۱ - ۸ - ۱ - نظریه تکاملی
۲۵	۲ - ۱ - ۸ - ۲ - نظریه مبادله
۲۶	۲ - ۱ - ۸ - ۳ - نظریه تقابل
۲۷	۲ - ۱ - ۸ - ۴ - نظریه کنش متقابل نمادین
۲۷	۲ - ۱ - ۸ - ۵ - نظریه کارکردگرایی
۲۸	۲ - ۱ - ۸ - ۶ - نظریه سیستمی
۲۸	۲ - ۱ - ۹ - خانواده در دنیای متجدد غرب
۳۰	۲ - ۱ - ۱۰ - خانواده در ایران
۳۰	۲ - ۱ - ۱۰ - ۱ - خانواده در ایران باستان
۳۱	۲ - ۱ - ۱۰ - ۲ - خانواده در دوره اسلامی
۳۱	۲ - ۱ - ۱۰ - ۳ - خانواده در دوره جدید
۳۲	۲ - ۱ - ۱۱ - عوامل مؤثر در شکل‌گیری یک کانون خانوادگی منسجم و با ثبات
۳۲	۲ - ۱ - ۱۱ - ۱ - تقدیس پیوند زناشویی
۳۲	۲ - ۱ - ۱۱ - ۲ - انتخاب آگاهانه
۳۳	۲ - ۱ - ۱۱ - ۳ - ازدواج اختیاری
۳۳	۲ - ۱ - ۱۱ - ۴ - انتظارات معقول
۳۳	۲ - ۱ - ۱۱ - ۵ - آموزش نقش‌های زناشویی و پدر و مادری

عنوان

صفحه

۳۴	..... ۲- ۱- ۱۲ - تغییر نقش‌های خانوادگی
۳۴	..... ۲- ۱- ۱۲ - ۱ - تغییر نقش‌های مردان
۳۵	..... ۲- ۱- ۱۲ - ۲ - تغییر نقش‌های زنان
۳۵	..... ۲- ۱- ۱۳ - تحولات خانواده و دلایل آن
۳۶	..... ۲- ۱- ۱۴ - دگرگونی‌های اجتماعی و خانواده
۳۷	..... ۲- ۲- ازدواج
۳۷	..... ۲- ۱- ۲- تعریف ازدواج
۳۸	..... ۲- ۲- ۲- ازدواج و همسرگزینی در دوره گذشته و در دوره معاصر
۳۹	..... ۲- ۲- ۳- همسرگزینی در ایران
۴۰	..... ۲- ۲- ۴- ضرورت، فواید و سن ازدواج
۴۱	..... ۲- ۲- ۵- دلایل افزایش سن ازدواج
۴۱	..... ۲- ۲- ۵- ۱- مشکلات اقتصادی
۴۱	..... ۲- ۲- ۵- ۲- تحصیلات
۴۱	..... ۲- ۲- ۵- ۳- آزادی روابط جنسی
۴۲	..... ۲- ۲- ۵- ۴- ارزشها و آداب و رسوم
۴۲	..... ۲- ۲- ۶- نمونه‌هایی از ازدواجهای نادرست
۴۲	..... ۲- ۲- ۶- ۱- ازدواج اینترنتی
۴۳	..... ۲- ۲- ۶- ۲- ازدواج پنهانی
۴۳	..... ۲- ۲- ۶- ۳- ازدواج وکالتی
۴۴	..... ۲- ۳- پیشینه تحقیق
۴۴	..... ۲- ۳- ۱- تحقیقات داخلی
۴۴	..... ۲- ۳- ۱- ۱- تحقیقات انجام شده در زمینه آموزش خانواده و ازدواج
۴۷	..... ۲- ۳- ۱- ۲- تحقیقات انجام شده در زمینه چالش‌های خانواده و ازدواج
۴۸	..... ۲- ۳- ۱- ۳- تحقیقات انجام شده در زمینه تحولات خانواده و ازدواج
۵۰	..... ۲- ۳- ۲- تحقیقات خارجی
۵۱	..... ۲- ۳- ۳- نتیجه‌گیری از تحقیقات

فصل سوم: روش پژوهش

۵۳	..... ۳- ۱- طرح پژوهش
۵۳	..... ۳- ۲- روش داده‌یابی

۳-۳- روش انتخاب افراد مورد مطالعه	۵۴
۳-۴- روش داده کاوی	۵۴
۳-۵- اعتماد سنجی پژوهش	۵۵
۳-۶- روش اجرا	

فصل چهارم: یافته ها

۴-۱- مقدمه	۵۸
۴-۲- بررسی پرسش‌های پژوهش	۵۹
۴-۲-۱- دانش‌ها و مهارت‌های مربوط به تشکیل خانواده و ازدواج که می‌تواند از طریق نظام تعلیم و تربیت آموزش داده شود (از دیدگاه متخصصان و دانش‌آموزان) چه هستند؟	۵۹
۴-۲-۲- دانش‌ها و مهارت‌های مربوط به تشکیل خانواده و ازدواج از چه روش‌هایی می‌تواند آموزش داده شود؟ (از دیدگاه متخصصان و دانش‌آموزان)	۷۰
۴-۲-۴- دانش‌ها و مهارت‌های تشکیل خانواده و ازدواج که در کتاب‌های دین و زندگی مقطع متوسطه وجود دارد چیست؟	۸۱
۴-۲-۵- دانش‌ها و مهارت‌های ازدواج و تشکیل خانواده که در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش وجود دارد چیست؟	

فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری

۵-۱- مقدمه	۹۹
۵-۲- تبیین پرسش‌های پژوهش	۱۰۰
۵-۲-۱- پرسش (۱) پژوهش: دانش و مهارت‌های مربوط به تشکیل خانواده و ازدواج که می‌تواند از طریق نظام تعلیم و تربیت آموزش داده شود (از دیدگاه متخصصان و دانش‌آموزان) چه هستند؟	۱۰۰
۵-۲-۱-۱- مؤلفه‌های مشترک و مشابه دانش‌ها	۱۰۲
۵-۲-۱-۲- مؤلفه‌های مشترک و مشابه مهارت‌ها	۱۰۲
۵-۲-۲- پرسش (۲) پژوهش: دانش و مهارت‌های مربوط به تشکیل خانواده و ازدواج از چه روش‌هایی می‌تواند آموزش داده شود؟ (از دیدگاه متخصصان و دانش‌آموزان)	۱۰۵
۵-۲-۲-۱- مؤلفه‌های مشترک و مشابه روش‌ها	۱۰۶
۵-۲-۳- پرسش (۳) پژوهش: مؤلفه‌های مؤثر در آموزش مهارت‌ها و دانش‌های مربوط به تشکیل خانواده و ازدواج (از دیدگاه متخصصان و دانش‌آموزان) چه هستند؟	۱۰۸

عنوان

صفحه

- ۵-۲-۴- پرسش ۴ پژوهش: دانش‌ها و مهارت‌های تشکیل خانواده و ازدواج که در کتاب‌های دین و زندگی مقطع متوسطه وجود دارد چیست؟ ۱۱۱
- ۵-۲-۵- پرسش ۵ پژوهش: دانش‌ها و مهارت‌ها ازدواج و تشکیل خانواده که در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش وجود دارد چیست؟ ۱۱۴
- ۵-۳- نتیجه‌گیری ۱۱۶
- ۵-۴- پیشنهادها ۱۲۰
- ۵-۴-۱- پیشنهادهای کاربردی ۱۲۰
- ۵-۴-۲- پیشنهادهای پژوهشی ۱۲۰
- ۵-۵- محدودیت‌های پژوهش ۱۲۰

فهرست منابع و مؤاخذ

- منابع فارسی ۱۲۱
- منابع انگلیسی ۱۲۵

فهرست جدول‌ها

عنوان	صفحه
جدول ۴-۱ - دانش‌ها و مهارت‌های تشکیل خانواده و ازدواج از دیدگاه متخصصین.....	۳
جدول ۴-۲ - دانش‌ها و مهارت‌های تشکیل خانواده و ازدواج از دیدگاه دانش‌آموزان.....	۶۷
جدول ۴-۳ - روش‌های آموزش دانش‌ها و مهارت‌های تشکیل خانواده و ازدواج از دیدگاه متخصصین.....	۷۱
جدول ۴-۴ - روش‌های آموزش دانش‌ها و مهارت‌های ازدواج و تشکیل خانواده از دیدگاه دانش‌آموزان.....	۷۴
جدول ۴-۵ - مؤلفه‌های مؤثر در آموزش مهارت‌ها و دانش‌های تشکیل خانواده و ازدواج از دیدگاه متخصصین.....	۷۶
جدول ۴-۶ - مؤلفه‌های مؤثر در آموزش مهارت‌ها و دانش‌های تشکیل خانواده و ازدواج از دیدگاه دانش‌آموزان.....	۷۹
جدول ۴-۷ - مؤلفه‌های مربوط به دانش‌ها و مهارت‌های ازدواج و تشکیل خانواده در کتاب دین و زندگی پایه‌ی دوم.....	۸۲
جدول ۴-۸ - مؤلفه‌های کتاب دین و زندگی پایه‌ی دوم.....	۸۵
جدول ۴-۹ - مؤلفه‌های ازدواج و تشکیل خانواده در محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش.....	۹۶
جدول ۵-۱ - مؤلفه‌های مربوط به دانش‌ها و مهارت‌های ازدواج و تشکیل خانواده از دیدگاه دو گروه مصاحبه‌شونده.....	۱۰۱
جدول ۵-۲ - مؤلفه‌های مربوط به روشهای آموزش دانش‌ها و مهارت‌ها از دیدگاه دو گروه مصاحبه‌شوندگان.....	۱۰۶
جدول ۵-۳ - مؤلفه‌های مؤثر در آموزش دانش‌ها و مهارت‌ها از دیدگاه دو گروه مصاحبه‌شوندگان.....	۱۰۸
جدول ۵-۴ - مؤلفه‌های دانش‌ها و مهارت‌های ازدواج و تشکیل خانواده از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان و محتوای کتاب‌های دین و زندگی متوسطه.....	۱۱۱
جدول ۵-۵ - مؤلفه‌های دانش‌ها و مهارت‌های ازدواج و تشکیل خانواده از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان، محتوای کتاب‌های دین و زندگی متوسطه و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش.....	۱۱۵

فصل اول

مقدمه

۱-۱- کلیات

خانواده به عنوان نهاد اساسی زندگی اجتماعی و عنصر اصلی شکل‌گیری جامعه محسوب می‌شود و اولین کانونی است که فرد در آن حضور می‌یابد، رشد می‌کند، تربیت می‌شود. نقش خانواده در رفع نیازهای عاطفی و روانی افراد، سلامت فرد و جامعه و حفظ ارزش‌های دینی و فرهنگی انکارناپذیر می‌باشد. به دلیل نیازهای مختلف انسان، خانواده از ابتدا و در جوامع گوناگون وجود داشته و به دلیل نقشی که در تکامل فرد و جامعه ایفا می‌کند همواره از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است.

خانواده به مثابه واحدهای تشکیل دهنده جامعه تا هنگامی که سالم و کارآمد باشد سلامتی و سعادت جامعه را به همراه دارد و اگر دچار ضعف و سستی شود پیکره جامعه دچار بی‌نظمی و هرج و مرج می‌شود و ارزش‌های انسانی یکی بعد از دیگری در سراشیبی سقوط قرار می‌گیرد. بنابراین لازمه‌ی یک جامعه‌ی سالم و پویا وجود خانواده‌های سالم است که بتواند وظایف و کارکردهای خود را به خوبی انجام دهد.

از آنجا که در طول تاریخ و در فرهنگ‌های مختلف، شکل‌ها و الگوهای مختلف از خانواده تحقق یافته است، ارائه تعریفی جامع از خانواده دشوار می‌نماید. لذا تعریف‌های گوناگونی برای آن ارائه شده است. لوی (۱۹۹۵) : «خانواده واحدی اجتماعی است که بر اساس ازدواج پدید می‌آید» (ساروخانی، ۱۳۷۰، ص ۲۵۵). مک آیور ۲ : «خانواده گروهی است دارای روابط جنسی

---

¹- Lowie

²- Mac Iver

چنان پایا و مشخص که به تولید مثل و پرورش فرزندان منتهی می‌شود» (همان). مورد اک^۳ : «خانواده گروهی اجتماعی است با اقامت گاه مشترک، هم‌کاری اقتصادی و تولید مثل» (بستان، ۱۳۸۳، ص ۵۴). دیویس^۴ : «خانواده از گروهی از اشخاص تشکیل می‌شود که روابطشان با یکدیگر بر پایه خویشاوندی هم‌خونی استوار است» (همان).

با هر رویکرد و تعریفی که به خانواده نگاه شود، در طول تاریخ شاهد تحولات وسیعی در عملکرد و کارکردهای آن به ویژه کارکردهای مربوط به تولید مثل، تربیت، انتقال میراث فرهنگی، تامین نیازهای اولیه و اساسی اعضا از قبیل نیازهای عاطفی، تغذیه، نیازهای جنسی، حمایت و پشتیبانی و غیره بوده‌ایم (آزادارمکی، ۱۳۹۰، ص ۲۷ و ۶۴). با گذشت زمان و به مرور در جوامع و به تبع آن در خانواده تغییراتی ایجاد شده است، اما با آغاز دوره رنسانس به بعد و جریان‌های علمی و اجتماعی حاصل از آن مثل مدرنیسم، پست مدرنیسم، صنعتی شدن، فمینیسم، فردگرایی، سکولاریسم و غیره تغییرات در جوامع و خانواده سرعت بیشتری به خود گرفته است. هرچه به زمان معاصر نزدیک‌تر می‌شویم سرعت و دامنه این تغییرات گسترده می‌شود. مثلاً در جوامع سنتی خانواده گسترده بود ولی به تدریج خانواده هسته‌ای شد و نهادها و موسسه‌های جدیدی به وجود آمدند و هرکدام قسمتی از وظایفی را که زمانی بر دوش خانواده بود برعهده گرفتند.

اولین افرادی که نگاه علمی به خانواده داشتند، فردریک لاپل^۵ از فرانسه و ویلهلم هاینریش^۶ از آلمان بودند. این دو که می‌توان آنان را ((پدران جامعه‌شناسی خانواده)) نامید در اوج انقلاب صنعتی اروپا شاهد فروپاشی خانواده بودند و ریشه آن را در تحولات فکری و آزادی-خواهانه و برابری می‌شناختند. آنان در دفاع از خانواده سنتی (گسترده) به نقد مسیری پرداختند که خانواده در دوره جدید طی می‌کرد. سپس افراد دیگری همچون دورکیم، باخ اوفن، لوئیس مورگان، رادکلیف براون، مالینوفسکی، فردریش انگلس و بسیاری از متفکران اجتماعی در این زمینه موثر واقع شدند. در ایران نیز تحولات خانواده در سه دوره: دوره باستان، دوره اسلامی (قرن ششم میلادی تا نیمه دوم هجدهم) و دوره جدید (نیمه دوم قرن هجدهم تا زمان

---

³- Murdock

⁴- Davis

⁵. Le Play

⁶. Heinrich Riehl

معاصر) قابل توجه است (آزادارمکی، ۱۳۹۰، ص ۱۰-۹؛ ۶۱). دوره باستان، دوره قبل از ظهور اسلام یعنی سلسله ساسانی و ماقبل آن را شامل می‌شود. در این دوره، شکل اصلی خانواده گسترده بوده و ازدواج و تشکیل خانواده متأثر از آموزه‌های دین زرتشت و واقعیت‌های اجتماعی آن دوره بوده است. در دوره اسلامی، با تأکید و توجهی که دین اسلام بر ازدواج و خانواده داشته، در خانواده ایرانی با تأثیرپذیری از آموزه‌های اسلامی تغییرات عمده‌ای ایجاد گردید. در دوره سوم (دوره جدید) که همزمان با آغاز حکومت قاجار و رویارویی جامعه ایران با مدرنیته است، تغییر و تحولات خانواده در ایران سرعت بیشتری می‌گیرد که به دلیل افزایش مسافرت ایرانی‌ها به خارج و خارجی‌ها به ایران است.

آنچه در خانواده، تحولات، کارکردها و عملکردهای مختلف آن حائز اهمیت است، چگونگی تشکیل خانواده، یا به عبارتی ازدواج، قوانین سنت‌ها و ارزش‌های حاکم بر آن است که به عنوان نقطه‌ی شروع خانواده، بسیاری از وظایف این نهاد را تعریف و مشخص می‌کند.

ازدواج به عنوان سنگ بنای اولیه خانواده و به عنوان عامل اساسی برای زوجیت و هم‌دلی دو جوان و زمینه‌بالندگی و پیشرفت همسران بوده و انسان‌ها می‌توانند در سایه اندیشه و ایمان واقعی و در پناه ازدواجی شایسته، با اطمینان و صلابت بر ناکامی‌ها و فراز و نشیب‌های زندگی چیره شوند و از وادی شکست، مصمم و استوار عبور نمایند و بتوانند از گذرگاه اسفل‌السافلین به اعلی‌العلیین که همان مقصد خلقت است راهی بگشایند (پناهی، ۱۳۸۶).

در بینش اسلامی مقصود از ازدواج پیوند زناشوئی رسمی بین دو جنس مخالف است که معمولاً بالغ بوده و طبق شرایط شرعی و قانونی لازم، انجام شده است. در اسلام ازدواج و تشکیل خانواده از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و پیامبر اکرم (ص) با ترغیب و تشویق مسلمانان به این امر، فرمودند: «ما بنی بناء فی الاسلام احب الی الله عز و جل من التزویج هیچ بنایی در اسلام محبوب‌تر از بناء تزویج در نزد خدا نیست» (وسائل‌الشیعه/ج ۱۴/ص ۳).

در قرآن کریم نیز آیات بسیاری اهمیت ازدواج را تأکید کرده‌اند از جمله در آیه ۲۱ سوره روم ازدواج مایه آرامش و رحمت بین زن و مرد معرفی می‌شود و آیه ۱۸۷ سوره بقره که زن و شوهر پوشش (لباس) یکدیگر معرفی می‌شوند.

ازدواج امری مقدس و سنتی پسندیده شناخته می‌شود که با اهدافی صورت می‌گیرد. اهداف ازدواج ممکن است عالیه و والا و یا پست و بی ارزش باشد. اهداف عالیه ازدواج مانند:

پاسخ به ندای فطرت، پاسخ به دعوت سنت، صیانت وجود از خطر، حفظ عفت، تحصیل آرامش و سکون، محبت و مودت، تکمیل و تکامل، تولید نسل و غیره. اهداف پست و بی‌ارزش ازدواج مانند: تفنن و ارضای ذوق و هوس، توجه تنها به روابط جنسی، رسیدن به مال و ثروت و زیبایی و غیره (طاهری، ۱۳۷۰، ص ۴۶-۴۷) می‌باشد. در صورتی ازدواج موفق و خانواده حاصل از آن پایدار می‌ماند که اهداف عالی و والا مد نظر باشد. در عصر حاضر با در نظر داشتن تغییراتی که در همه ابعاد به خصوص در جوامع شهری و صنعتی ایجاد شده و الگوهای جدیدی از خانواده و ازدواج به وجود آمده است، چالش‌های متعددی مثل افزایش طلاق، گسترش فحشا، افزایش سن ازدواج را به دنبال داشته که نظام خانواده را متزلزل می‌کند. در چنین شرایطی لازم است تلاش شود تا با شیوه‌های مناسب، نظام خانواده تحکیم و تقویت شود و هم‌چنان ارزش خود را حفظ نماید.

با نفوذ اندیشه‌ها و ارزش‌های جدید مثل بینش فردگرایانه و لیبرالیسم، نظریه اومانستی در باب اخلاق، فمینیسم و غیره در جوامع اسلامی، به نظر می‌رسد بینش‌ها و ارزش‌های اصیل اسلامی تنها در صورتی امکان ادامه حیات اجتماعی را خواهند داشت که در قالب‌های جدید و قابل فهم برای نسل‌های امروزی و با تکیه بر استدلال‌های عقلانی و با بهره‌گیری از تکنولوژی ارتباطی نوین ارائه گردند. در غیر این صورت به احتمال قوی شاهد تغییرات ارزشی در زمینه‌های مختلف از جمله در زمینه مسائل خانواده به نوعی که در غرب اتفاق افتاد خواهیم بود (بستان، ۱۳۸۹، ص ۱۱۲).

همان‌طور که در غرب، مدرنیته شدن آثار منفی از قبیل افزایش سن ازدواج، طلاق و بی‌میلی جوانان به ازدواج برای نظام خانواده به همراه داشته، در کشور ما نیز که در وضعیت گذار از سنتی به مدرنیته است همان آثار منفی ولی به میزان کمتر در جریان است. مسائلی از جمله ظهور پدیده بلوغ، حریم و حدود روابط بین دختران و پسران، حفظ عفت و پاکدامنی، حفظ شان و منزلت خویش و بازیچه دست دیگران نشدن و غیره که در تمام موارد نیازمند آموزش و ارشاد هستند، عمده‌ترین مسائلی است که جوانان قبل از ازدواج با آنها مواجه می‌شوند و باید مورد توجه قرار گیرند. در غیر این صورت امکان دارد به زندگی آینده آنها که تحت تاثیر همین مسائل قرار می‌گیرد آسیب‌هایی وارد شود که برای درمان آنها دیر شده باشد. بی‌گمان هر اندازه عوامل تعلیم و تربیت از جمله اندیشمندان و کارگزاران دینی، آموزشگاه‌ها، وسایل ارتباط

جمعی و در نهایت خانواده‌ها در ایفای نقش خطیر خود دچار سستی یا کوتاهی شوند راه را برای اشاعه ارزش‌های دنیاگروانه و غیر الهی در جوامع اسلامی باز می‌گذارند و خانواده در این جوامع در انتظار آینده تاریک‌تری خواهد بود (بستان، ۱۳۸۹، ص ۱۱۶).

نظام تعلیم و تربیت ارتباط نزدیک و تنگاتنگی با خانواده دارد. افراد ابتدا در سال‌های کودکی درون خانواده پایه و اساس تربیت را فرا می‌گیرند و با یک پیش زمینه‌ای از تربیت به مدرسه وارد می‌شوند. از این زمان به بعد مدرسه در کنار خانواده در تعلیم و تربیت آنها دخالت دارد. مدرسه را خانه دوم بچه‌ها نامیده‌اند زیرا بیشترین وقت و بیشترین اثرات تربیتی در این سنین، بعد از خانواده به مدرسه مربوط می‌شود. بر این اساس از مسئولیت‌های نظام تعلیم و تربیت در هر کشوری آموزش دادن و تربیت افراد آن جامعه است و از مهم‌ترین موضوعاتی که باید مورد توجه مسئولین تربیتی قرار گیرد آموزش‌های مربوط به تشکیل خانواده و کسب آمادگی برای زندگی مشترک می‌باشد. گرچه نهادها و موسسات متعددی می‌توانند نقش داشته باشند، ولی نظام تعلیم و تربیت با توجه به وظایفی که بر عهده دارد نقش بسیار مهمی در این مورد دارد. در این تحقیق سعی بر این است که با توجه به خصوصیات و قابلیت‌های نظام تعلیم و تربیت از جمله آن که بیشتر از هر نهاد دیگری با افراد و نوجوانان (دانش‌آموزان) در ارتباط است، جایگاه آموزش و یادگیری است و با دانش‌آموزان بخصوص در دوران دبیرستان روبرو است که در سنین نزدیک به ازدواج و انتخاب هستند و تا حدودی به رشد عقلانی هم رسیده‌اند، به این موضوع پرداخت که در برنامه درسی، بالاخص دوره تحصیلی متوسطه به چه میزان به امر آماده نمودن جوانان برای زندگی مشترک و ازدواج پرداخته است و آموزش‌های مدرسه-ای تا چه میزان می‌تواند در ایجاد دانش و مهارت‌های ازدواج و تشکیل خانواده نقش داشته باشد تا بدین طریق به حفظ نظام خانواده کمک نماید.